

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:41
sssjournal.com

pp.4263-4279
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 01/07/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 23/08/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 23.08.2019

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE MEMURLAR MESELESİ ¹

CIVIL SERVANTS ISSUE IN TURKEY IN PROCESS OF FIRST WORLD WAR

Dr. Nevim TÜZÜN

Erciyes Üniversitesi, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Kayseri/TÜRKİYE
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7554-4788>

Dr. Öğr. Üyesi. Neslihan ALTUNCUOĞLU

Tarih Bölümü, Kayseri/TÜRKİYE
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3244-5077>

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1679>

Reference : Tüzüni N. & Altuncuoğlu, N. (2019). "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'de Memurlar Meselesi", International Social Sciences Studies Journal, 5(41): 4263-4279.

ÖZ

28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya-Macaristan velihtının bir Sırp tarafından öldürülmesi ile başlayan Birinci Dünya Savaşı, dünya tarihinin en kapsamlı savaşı olmuştur. İçinde bulunduğu ekonomik buhranla söz konusu savaşa dâhil olan Osmanlı Devleti için savaş, bir yıkım niteliğinde olmuştur. Zira Osmanlı Devleti'nin tüm imkânlarını seferber ederek girdiği bu savaşta; cephelede binlerce şehit verilirken, cephe gerisinde kalan Osmanlı halkı da bir yaşam savaşı vermiştir. Cephe ile cephe gerisinin belirsizleştiği Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de yaşayan sivil halk, açlığın ve yoksulluğun pençesinde hayatta kalmak için mücadele etmiştir. Bununla birlikte Osmanlı toplumu tarafından imrenilerek bakılan memurlar da Birinci Dünya Savaşı'ndan olumsuz etkilenmiştir. Bu çalışmada da Birinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye'de yaşayan memurların yaşadığı sorunlar ele alınmıştır. Elde edilen bulgulardan savaş yıllarında memurların büyük bir kısmının açlığın ve sefaletin pençesine düştüğü ve içlerinden bazılarının hayatta kalabilmek için dilencik yapmak zorunda kaldığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra savaş sürecinde memurların bir kısmının ticaretle uğraştığı, bir kısım memurun ise karaborsacılık yaptığı anlaşılmaktadır. Savaş sürecinde memurların başka işlerle meşgul olmaları ise memur kadrolarının boşalmasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Türkiye, Birinci Dünya Savaşı, Memur.

ABSTRACT

The First World War, which began with the kill of the Austro-Hungarian crown prince on 28 June 1914 by a Serbian, was the most comprehensive war in world history. The war was a destruction for the Ottoman Empire involved in the war with the economic depression caused by the Balkan Wars. While thousands of soldiers were martyred in fields of this war in which the Ottoman Empire used every means available, the Ottoman people behind the front also fought a life war. In the First World War where front and the rest of the front become obscured, Ottoman people who lived in Turkey has been affected at the maximum level Civilians living in Turkey has struggled to survive in the grip of hunger and poverty with the participation of the Ottoman Empire in the war However, Civil servants coveted by Ottoman society were highly influenced by the First World War. In this study, the problems experienced by the civil servants who lived in Turkey during the First World War have been addressed. According to the data obtained, it was detected that most of the civil servants fell into the grip of hunger and misery during the war years, and some of them even had to begging to survive. In addition to this, some of the civil servants are engaged in trade while some civil servants made profiteering.

Keywords: Ottoman Empire, Turkey, First World War, Civil Servant.

* Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Neslihan Altuncuoğlu danışmanlığında, Nevim Tüzün tarafından hazırlanan "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'de Yaşanan Sosyal ve Ekonomik Meseleler (İkdam, Sabah, Tasvir-i Efkar, Tercüman-ı Hakikat, Tanin Örneği)" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

Osmanlı bürokrasisinde görev yapan memurlara genel olarak kâtip denilmekte idi. Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve klasik dönemlerinde memuriyet, bir meslek olmaktan ziyade devlet için bir görev ve insanlara hizmet anlayışını içermekteydi. Zira memur nezninde memuriyet," padişahın şahsında din ve devlete hizmet etmek" demektir. Osmanlı merkez bürokrasisinde 16. yüzyıl başlarında memur sayısı 25-30 iken, devletle birlikte merkezi bürokrasinin de büyümesiyle yüzyılın son çeyreğinde memur sayısı 100 kişiyi geçmiştir.² Osmanlı Devleti; yönetimde uzun bir dönem liyakata önem vermiş, ancak yüzyılın sonlarından itibaren liyakat sistemi, yerini iltimas ve kayırmacılığa bırakmıştır. Öyle ki devletin gerileme döneminden itibaren büyük memurların çoğunluğu adeta birer derebeyi olmuş, diğer memurların da büyük bir kısmı kanunlardan daha çok şahsi ilişkiler içerisinde yer almıştır.³ 18. Yüzyıla gelindiğinde memur sayısı oldukça artmış, bu nedenle de tayinler nöbetleşe yapılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte memurların görev süreleri klasik dönemde sınırsız iken, memur sayısının artması v.b sebeplerden dolayı sonraki dönemlerde memur alımlarında kısıtlamaya gidilmiştir.

3 Kasım 1839 yılında yayınlanan Tanzimat Fermanı ise memurlar için büyük önem arz etmiştir. Zira Tanzimat Dönemi'nde çıkarılan 1840 Ceza Kanunnamesi, memurların hukukuna dair önemli kararlar ihtiva etmekteydi. Söz konusu kararname ile memurlara yeterli miktarda maaş verileceği belirtilmiş; maaş alamayan memurlara da maaş verileceği belirtilerek, rüşvetin engellenmesi amaçlanmıştır. Kanunname ile aynı zamanda memurların başka hiçbir yerden yiyecek ve para alamayacakları ifade edilerek, memurların devletin parasını ve malını gerekli olmayan yerde harcamamaları kararlaştırılmıştır. Bunun yanı sıra söz konusu kanunnamede ayrıca bir memurun rüşvet alması durumunda aldığı rüşveti hazineye teslim etmesi ve bu kişinin rütbesinin alınarak üç sene boyunca kürek cezasına çarptırılacağına karar verilmiştir. 18 Şubat 1856 yılında yayımlanan Islahat Fermanı ise gayrimüslimlerin memur olabilmelerinin önünü açmıştır. Bu durum Müslüman Osmanlı memurları tarafından ise hoş karşılanmamıştır. 23 Aralık 1876 tarihli Kanuni Esasi'de memurlar hakkında önemli kararlar içermekteydi. Zira Kanuni Esasi'nin 39, 40 ve 41.'inci maddelere göre; memuriyetlere tayin, ehliyet ve liyakat esaslarına göre yapılacak; kanunen suçları sabit olmadıkça ve kendisi görevden çekilmedikçe veya devlet zorunlu bir neden görmedikçe memur azl olunmayacaktı. Fakat "devlet zorunlu bir neden görmedikçe" ibaresi, bahsi edilen güvencelere gölge düşürmüştür.⁴

Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nde memurların prestijlerinin ve ekonomik durumlarının, köylü ve diğer meslek gruplarına göre çok iyi durumda olduğunu söylemek mümkündür. Ancak savaş yıllarında veya yaşanan mali kriz dönemlerinde maaşlarında yaşanan dalgalanmalar sonucunda memurlar, birçok sosyal ve ekonomik sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. Bu çalışmada da Türk arşivi ve basını ışığında Osmanlı Devleti'nin yıkılışının son ayağını teşkil eden Birinci Dünya Savaşı sürecinde memurların yaşadığı sorunlar ele alınacaktır. Fakat öncesinde memurların karşılaştıkları sorunları daha iyi anlayabilmek için Birinci Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı Devleti'nin durumu hakkında kısaca bilgi verilecektir.

2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE OSMANLI DEVLETİ'NE TOPLU BİR BAKIŞ

Birinci Dünya Savaşı, 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan veliahtı Arşidük François Ferdinand ve eşinin Saraybosna'da Gabriel Prençip adlı bir Sırp tarafından öldürülmeleri ile fiilen başlamıştır. Bu savaş, Osmanlı Devleti'nin de dahil olduğu bazı devletler için sonun başlangıcı olmuştur. Zira savaşın başladığı sırada Osmanlı Devleti kendi toprak bütünlüğünü bile koruyacak durumda değildi. Devletin ekonomisi son dönemde üst üste savaşlardan aldığı yenilgiler ile de çökme noktasına gelmişti. Öyle ki savaşların da etkisiyle; 1914 yılı itibarıyla Osmanlı Devleti'nin dış borçlarının toplamı 153.7 milyon Osmanlı lirası, bütçe açığı ise 6.128.085 Osmanlı Lirasıydı. Devlet, tüm bu olumsuzluklar içinde her ne

² Erhan Afyoncu, *Sorularla Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2012, 1142. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VI, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, 272. Mehmet Akif Terzi, *Türk Devlet Geleneği'nde Bürokrasi ve Memur*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2015,168-172.

³ Hüseyin Özdemir, *Osmanlı Devleti'nde Bürokrasi*, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları,2001, 75-79.

⁴ Terzi, *Türk Devlet Geleneği'nde Bürokrasi ve Memur*,213-219. Metin Heper, "19. yy'da Osmanlı Bürokrasisi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.I, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, 245- 246. Ali Akyıldız, " *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.,48-50. Ayrıca bkz. Ali Akyıldız, *Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, İstanbul :Timaş Yayınları, 2018. Halil İnalçık, "Bürokrasi, Batılılaşma, Laikleşme", *TBB Dergisi*, S:50, 2004. Seyfettin Aslan ve Abdullah Yılmaz, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Bürokratik Yapı ve Düşüncesinin Değişimi", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimleri Dergisi* 2, sy.1. Abdullah Saydam, "Memur- Maaş- Yolsuzluk İlişkisi ve Tanzimat Yönetimi", *Toplumsal Tarih*, sy.34, Ekim 1996.

kadar Birinci Dünya Savaşı'na girmek istemese de başta içinde bulunduğu stratejik ve jeopolitik durum, savaşı Osmanlı Devleti için kaçınılmaz kılmıştır.⁵

12 Kasım 1914'te Birinci Dünya Savaşı'na dâhil olan Osmanlı Devleti'nin bütçesinde yer alan gelirle finanse etmesi mümkün değildi. Bu nedenle devlet, söz konusu savaşı finanse edebilmek için çeşitli yöntemlere başvurmak zorunda kalmıştır. Osmanlı Hükümeti, bu doğrultuda savaş giderlerini olağanüstü kaynaklarla karşılamayı denemiş ve geleneksel yöntemlere başvurmuştur. Hükümet, orduya gerekli olan araç, gereç ve erzaka da bedeli sonradan ödemek koşuluyla "Tekâlif-i Harbiye"⁶ kanunu adı altında el koymuş; askerlikten muaf tutulanları ise "muafiyet-i askeriyye" vergisi ödemekle yükümlü kılmıştır. Ancak savaşın finansmanını sağlamada söz konusu önlemler yetersiz kalmıştır. Osmanlı Devleti için artık tek çözüm yolu, dış finansman kaynağı bulmak ya da emisyon mekanizmasıyla savaşı finanse etmek kalıyordu. Osmanlı Hükümeti; bu amaçla müttefiki Almanya'dan kâğıt para çıkarılması karşılığında, yüklü miktarda borç almıştır. Ancak tüm bu önlem ve çabalara rağmen askeri harcamalar tam olarak karşılanamamıştır.⁷ Bununla birlikte kaynak ve gelirlerin orduya yönlendirilmiş olması, cephe gerisinde kalan sivil halkın çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Cephe ile cephe gerisinin belirsizleştiği Birinci Dünya Savaşı'nda, Türkiye'de yaşayan sivil halk savaştan azami derecede etkilenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve seferberliğin ilan edilmesi ile birlikte 12 Mayıs 1914 tarihli "Askeri Mükellefiyet Kanunu'na" binaen nüfusun önemli bir kısmı askere alınmıştır. Ekonomisi büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanan Osmanlı Devleti'nde, çoğunluğu kırsal kesimden insanın silah altına alınması, ekonominin sarsılmasının temel nedenlerinden biri olmuştur.⁸ Zira bir tarım devleti olan Osmanlı Devleti'nde, kırsal kesimin de büyük ölçüde silah altına alınmış olması, ziraatın oldukça azalmasına sebep olmuştur. Hükümet, ziraattan alınan verimi arttırmak için sürekli kanun ve usuller çıkarmış ancak ziraattan istenilen ölçüde bir verim alınamamıştır. Bununla birlikte Anadolu'da savaş sürecinde görülen çekirge istilaları ve yaşanan kuraklıkta, kötü durumda olan ziraatın daha da gerilemesine neden olmuştur.⁹

Osmanlı Devleti'nin can damarı ve halkın temel geçim kaynağı olan ziraatın gittikçe azalmaya başlaması ise Türkiye'de işe noksanlığının ortaya çıkarmıştır. İşe eksikliği, Anadolu halkı arasında açlık ve yoksulluğu da beraberinde getirmiştir. Savaşın beklenenden uzun sümesi ile Anadolu'nun dört bir yanından merkeze şikâyet telgrafları yağmaya başlamıştır. Halk; savaş ile birlikte açlıkla mücadele etmeye çalışmış, hatta içlerinden bazıları açlıktan hayatını kaybetmiştir. Öyle ki savaş yıllarında Türkiye'de temel gıda maddeleri olan ekmeğe, şeker ve et tüketimi bile halk için artık oldukça sınırlı ölçülerde kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı ile cephe gerisinde kalan kadınlar da tabiri caizse bir açlık imtihanı vermiştir. Savaşın başlaması ile kadınlar, çocukları ile birlikte açlıktan perişan bir duruma gelmiştir.¹⁰

Bunların yanı sıra savaş ortamından nemalanmak isteyen bazı muhtekirler başta temel tüketim maddeleri olmak üzere birçok ürün ve mal üzerinde karaborsacılık yapmıştır. Dış ticaret yollarının kapanması ve bazı tüccar ile esnafın elindeki malı istiflemeye başlamasıyla birlikte temel gıda maddeleri başta olmak üzere fiyatlarda önü alınamayan bir yükseliş söz konusu olmaya başlamıştır. Bu durum ise zaten alım gücü oldukça düşük olan halkın daha da zor durumda kalmasına sebep olmuştur. Fiyatların yükselmesinden dolayı halkın her kesiminden şikâyetler yükselmiştir. Özellikle savaşın uzaması ile birlikte zamanla içinden çıkılmaz bir hal alan ihtikâr diğer bir ifade ile karaborsa sorunu, devlet yöneticilerini oldukça uğraştırmıştır. Hükümet, karaborsacılığı engellemek için muhtekirlere karşı mücadele etmeye başlamış, fakat tam bir

⁵ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, Ankara: İmge Kitabevi, 2013,354. Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1990, 150- 151. Hüseyin Güçlü Çiçek ve Süleyman Dikmen, "Osmanlı Devleti'nde Bütçenin ve Bütçe Hakkının Tarihsel Gelişimi", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi 1*, sy.2, (2015) :87.

⁶ Tekâlif-i Harbiye Kanunu ile devlet gerektiği takdirde halkın elinde bulunan malların % 60' ına el koyabilme yetkisine sahipti. Ayrıntılı Bilgi için bkz. Cezmi Tezcan, "Tekâlif-i Harbiye ve Tekâlif-i Milliye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mali Politikaları", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005.

⁷ Zafer Toprak, *İttihat-Terakki ve Cihan Harbi*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2016,141-142.

⁸ Osmanlı Devleti'nin başlıca faaliyeti ziraat idi. Tarımın mahiyeti ve önemi devletin ömrü boyunca çok az değişmiştir. 1800 yılında da 1900 yılında da Osmanlı ülkesinde nüfusun beşte dördü ziraat ile meşguldü. Devlet 1914 yılına geldiğinde 1800'lere göre çok daha çeşitli mahsul ve çok daha yüksek miktarda ürün yetiştirmiştir. Ziraat üzerinden alınan vergiler devletin en önemli geliri idi. Bkz. İnalçık- Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*, c.II, (Çev: A. Berktaş- S. Andıç- S.Alper), İstanbul: Eren Yayınları, 961-963.

⁹ Mehmet Ali Yıldırım, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Beşinci Düşmanı: Çekirgeler", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Vol. 3 (4), 2014, 1018-1020.

¹⁰ Alev Gözcü, "I.Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin Gündelik Hayatından Kesitler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI/32 (2016- Bahar/Spring) , 138-139. Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, Ankara: İmge Kitabevi, 2015 s. 28-29. Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)*, İstanbul : Doğan Kitap, 468-469.

başarı sağlayamamıştır. Zira karaborsa mücadelesi çoğunlukla küçük esnafa karşı başarılı olmuş, iktidara yakın olan kişilere ise göz yumulmuştur.¹¹

Bunların yanı sıra Osmanlı toplumu tarafından imrenilerek bakılan memurlar da Birinci Dünya Savaşı sürecinde birçok sorun ile karşı karşıya kalmıştır.

3. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE MEMURLAR MESELESİ

Birinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye'de cephe gerisinde yaşanan en önemli sorunlardan birisi şüphesiz memurlar meselesi olmuştur. Seferberliğin ilanı ile erkeklerin büyük bir kısmının silah altına alınması, diğer alanlarda olduğu gibi memur kadrolarında da boşluklar meydana getirmiştir. Savaş ortamının meydana getirdiği olumsuz durum, memurlar üzerinde de etkisini önemli ölçüde hissettirmiştir. Zira savaşla birlikte hazine gelirlerinin büyük bir kısmı savaşta kullanılmak üzere harcanmıştır. Osmanlı Hükümeti, bir yandan kâğıt para basarak devletin satın alma gücünü arttırırken, diğer taraftan kamu giderlerini kısımaya çalışmıştır. Hükümet, bu amaçla da kamu çalışanlarının özveride bulunması beklemiştir. Bunun yanı sıra artan fiyatlara rağmen hükümet, memur maaşlarının % 50'lik gibi büyük bir kısmını keserek tasarruf etme yoluna gitmiştir.¹² Fakat söz konusu tasarruf, memurun itibarını kaybetmeye başlamasına ve devletin daha fazla yıpranmasına neden olmuştur.¹³

Birinci Dünya Savaşı yıllarında fiyatların yükselmesi zor durumda kalan memurların da alım gücünü önemli ölçüde düşürmüştür. Memurlar, maaşların azalması ve fiyatların yükselmeye başlaması ile birlikte ya görevlerini bırakmak zorunda kalmış, ya da ticaret yapmaya hatta karaborsacılık yapmaya başlamıştır. Memurların yaşamaya başladıkları olumsuz durum üzerine hükümet, aylıkları tam ödemeye karar vermiştir. Ancak savaş ortamının getirdiği enflasyon memur maaşlarının yine de yetersiz olmasına neden olmuştur. Memurların yasal olmayan işlere başvurması ve memur sayısının gittikçe azalması hükümetin memur maaşına zam yapmasının önünü açmıştır. Artan enflasyon karşısında memurlara ilk olarak 18 Eylül 1916 tarihinde “*Harbin Devamı Müddetince Maaşata İcra Kılınacak Zamaim*” adıyla kabul edilen bir kanunla zam yapılmıştır. Buna göre; ayda 1000 kuruşa kadar alan memura % 20, 1000 kuruştan fazla alan memura ise % 15 oranında zam yapılmıştır. Yapılan söz konusu zamlar vergiden de muaf tutulmuş, bu durum Osmanlı bütçesine ise yaklaşık olarak 80 milyon kuruş ek yük getirmiştir.¹⁴ Ancak memura yapılan zamlar, fiyatların gittikçe yükselmesinden dolayı yetersiz kalmıştır. Zamların yetersiz kaldığını gören hükümet, 28 Mart 1918 tarihli *Muvazene-i Umumiye Kanunu* ile bu defa; 1000 kuruşa kadar maaş alanlara % 50, 3000 kuruşa kadar maaş alanlara % 30, 7500 kuruşa kadar maaş alanlara ise % 20 zam yapmıştır.¹⁵ Bununla birlikte hükümet bir taraftan memurların maaşlarına zam yaparken diğer taraftan memurlara erzak yardımında da bulunmuştur. Polis, jandarma ve öğretmenlerin dâhil olduğu memurlara erzak dağıtılmasına dair kararname İkdâm Gazetesi'nde yer bulmuştur. Çıkarılan kararnameye göre;

“Polis ve Jandarma dahi, dâhil olduğu halde bilumum memurin ve muallimine hitam-ı harbe kadar İaşe Müdüriyet-i Umumiyesi'nce erzak itası hakkında kararname,

Madde 1- Polis ve jandarma dahi dâhil olduğu halde bilumum memurin ve muallimine hitam-ı harbe kadar İaşe Müdüriyet-i Umumiyesi'nce her ay erzak itâ edilecektir.

Madde 2- Tevzi olunacak erzakın cins ve miktarı Maliye Nezareti'nce tanzim olunacak bir liste ile tayin edilecektir.

Madde 3- Tevzi olunacak erzakın fiyatı Harbiye Nezareti'nce zabt ve mensubin-i askeriyeye verilmekte olan erzak fiyatı ile aynı olacaktır.

Madde 4- İşbu kararnamenin suret-i tatbiki İaşe Müdüriyet-i Umumiyesi'nce yapılacak bir talimatname ile tayin edilecektir.

Madde 5- İşbu kararname 1333 senesi teşrinievveli ibtidasından muteberdir.

¹¹ Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)*, İstanbul : Doğan Kitap, 472-474. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, 29. Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000, 58-59.

¹² Osmanlı Devleti'nde savaş yıllarında veya yaşanan mali kriz dönemlerinde memurların maaşlarında dalgalanmalar söz konusu olmuştur. Örneğin, 1877-1888 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında da yaşanan mali problemlerden dolayı devlet, memurların maaşlarını düşürmek zorunda kalmıştır.

¹³ Toprak, *İttihat ve Terakki ve Cihan Harbi*, 203.

¹⁴ Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994, 54, Toprak, *İttihat ve Terakki ve Cihan Harbi*, 203-205.

¹⁵ “*Memurların Maaşı*”, Sabah Gazetesi, 5 Şubat 1918, s. 1.Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*,54-55.

Madde 6- İşbu kararnamenin icrasına Harbiye ve Maliye Nazırları memurdur.”¹⁶

Kararnamede; polis, jandarma ve öğretmenlere savaş bitimine kadar her ay erzak yardımı yapılacağı belirtilmiştir. Kararnamenin uygulanması ise Harbiye ve Maliye Nezareti'ne bırakılmıştır. Çıkarılan kararnamede memura verilecek erzakın cinsi ve miktarı da İkdâm Gazetesi'nde yer almıştır. Söz konusu dağıtımın şu şekilde yapılmasına karar verilmiştir.

Tablo 1. Memura Verilecek Erzakın Cinsi ve Miktarı

Maaş Oranları	Kuru sebze kilo	Bulgur Kilo	Zeytinyağı Kilo	Et Kilo
250 guruşa kadar maaş alanlar	5	5	1	0
500 guruşa kadar maaş alanlar	5	4	2	4
1000 guruşa ----- alanlara	8	8	4	6
2500 guruşa ----- alanlara	10	11	5	8
3500 guruşa ----- alanlara	13	15	8	9
5000 guruşa ----- alanlara	13	19	8	11
5000 den fazla alanlara	13	25	8	13 ¹⁷

Erzak dağıtımında dikkat çeken durum, maaş yükseldikçe erzak yardımının da yükselmesidir. Esasında düşük maaş alanların daha fazla erzak yardımı alması gerektiği kanaatindeyiz. Zira devam eden savaş, düşük maaşlı yoksul memurun hayatta kalmasını daha da zorlaştırmaktaydı. Memurlara erzak yardımının yanı sıra aldıkları maaşlara göre ekmek tevziyatında da bulunulmuştur. 1917 yılında maaşı 500 kuruşa kadar olanlara 3, maaşı 1000 kuruşa kadar olanlara 4, maaşı 2000 kuruşa kadar olanlara 5, maaşı 2000 kuruşun üzerinde olanlara ise 6, 7, 8 taneye kadar ekmek tevziyatı yapılmasına karar verilmiştir.¹⁸ Hükümet yetkilileri memur maaşlarına zam ve erzak yardımı yaparak hem memurların itibarlarını yeniden kazanmasını, hem de onların devlete bağlılığını artırmayı amaçlamaktaydı. Fakat devam eden savaşla, fiyatlar önü alınamayacak bir şekilde yükseliyordu. Bu yüzden memurların maaşına yapılan zamlar ve yapılan yardımlar yetersiz kalıyordu. Zira savaştan önce memur maaşı yüksek olmamasına rağmen fiyatların normal seyirde olmasından ötürü, memurun satın alma gücü yeterli olmaktaydı. Örneğin, üçüncü derece bir ilkökul öğretmeni 1914 Temmuzunda 600 kuruş maaş almaktaydı. Söz konusu memur, maaşının 235 kuruşunu temel ihtiyaçlarına harcıyor, diğer giderleri ve tasarruf için de elinde 365 kuruş kalıyordu. 1918 yılına gelindiğinde ise aynı öğretmen 840 kuruş alarak geçinmek zorunda kalmıştır. Bunun yanı sıra alt derecede çalışan memurun durumu daha vahimdi. Örneğin, altıncı derecede görev yapan bir ilkökul öğretmeni 1918 yılında 560 kuruşluk maaşla hayatta kalmaya çalışmıştır.

Savaş yıllarında Türkiye'de memurun eline geçen paranın alım gücü sürekli azalmış, memur yoksullaşmıştır. Memurun satın alma gücü savaş öncesine¹⁹ kıyasen % 60 hatta % 80 oranında düşmüştür.²⁰ Memur maaşları arttırılmaya çalışılmasına rağmen, söz konusu süreçte fiyatların kontrol edilemeyecek bir şekilde yükselmesi memurun alım gücünü düşürmekte ve bu da memurun açlık ve yoksulluk içinde kalmasına sebep olmakta idi. Örneğin, Karesi Mutasarrıflığı'na çekilen bir tezkirede memurların içinde bulunduğu durum şöyle ifade edilmiştir;

“ Liva İaşe Komisyonu'nca memurine ekmeklik için iane-i zahire verilmeyerek parası bitmiş. Ekmeklik olmadığına ve henüz para gelmediği cihetle maaş verilmediğinden naaşı memurin zahire alamayarak aç kaldıklarından bahsle maaşlarının tevzi olunmasına Karesi Mutasarrıflığı'na alınan telgrafname lüzum görülmüş mucibince iktizasının bir maaş ifası siyakında tezkire-i terkim kılını efenim.”²¹

Maliye Nezareti'ne gönderilen tezkirede memurlara hem maaş hem de zahire yardımı yapılmadığından memurun aç kaldığı ve hükümetten en azından bir maaş verilmesi istenmiştir. Emniyet Umumiye Müdüriyeti'nden Bitlis Valiliği'ne gönderilen şifreli arz da ise;

¹⁶ Mehmed Reşad, “ Me'murin ve Muallime Erzak Tevzi”, İkdâm Gazetesi, 27 Eylül 1917, s. 1.

¹⁷ “Me'murine Erzak Tevzi”, İkdâm Gazetesi, 12 Ekim 1917, s. 1.

¹⁸ “ Memurine Ekmek Tevziyatı”, İkdâm Gazetesi, 17 Ağustos 1917, s. 2.

¹⁹ Savaş öncesinde örneğin Hariciye Nezareti çalışanlarının maaşlarına baktığımızda memurlar aylık ortalama olarak, 1870 yılında 1550; 1880 yılında 1174; 1890 yılında 1213; 1900 yılında 1230; 1908 yılında 1266; 1910 yılında ise 1169 kuruş maaş almaktaydılar. Bkz. Terzi, 261.

²⁰Toprak, *İtihat-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik 1914-1918*, s.206. Lokman Erdemir, “ I. Dünya Harbi'nin İstanbul'da Sosyal Hayata Etkisi” , *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti*, Ed: Ali Arslan- Mustafa Selçuk, İstanbul : Kitabevi Yayınları, 2015, 309. Memur maaşları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Makal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çalışma İlişkileri:1820-1920*, Ankara: İmge Kitabevi,1997.

²¹ BOA, DH.İ.U.M.EK , D: 42, G: 28, (06/S/1336), 21 Kasım 1917.

“ Ekmeklik olan verilen kuru üzümde kanaat ettikleri halde iki mahden beri onu da görecektir un kadari istisna edildiği takdirde diğer polis memurlarının açlıktan adeta iskelete ve bir kısmının çocuklarının da bu yüzden terk-i hayat etmekte oldukları Polis Müdüriyeti'ne Kemal Bey'e bu babda memurin-i mezkûre-i açlıktan vefat edecek. Tedabirin bir an evvel ittihazı ve icrası ile taht-ı nezaretine arzı. ”²²

Görülüyor ki sadece polis memurları değil, aynı zamanda onların çocukları da açlığa mahkûm kalmıştır. Bunun yanı sıra dikkat çeken bir başka konu ise ekmeklik için un yerine kuru üzümün verilmiş olmasıdır. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik buhranın da önemli bir göstergesi niteliğindedir. Söz konusu şikâyet üzerine Bitlis Vilayeti'nde bulunan memur ve jandarmayı açlıktan kurtarmak için tedbirler alınmaya başlanmıştır. Bitlis Valisi Mazhar Bey'in başkanlığında alınan önlemler şöyle ifade edilmiştir;

“Ordunun emrine rağmen müdhar-i zahire vermekte teannüd ettirmekte mülhakattan müdhare-i zahire nakl olunur iken bizzat yolda çevirterek ikdam-ı İaşe Kanunu'na tevkifen me'murinin bir aylık ekmeklik tevzi ettim. Süratle zahire irsali Talas 'da bulunan ordu ve kol orduya memur ve jandarmalar karnını doyurmadıkça bir dirhem bile zahire göndermeğe ordunun hidmat-ı sairesini ifa etmeğe imkân dairesinde olmadığını iş görmek isteniliyor ise iş'ar-ı ordu alarak birinci ve ikinci misli tamamen emrine terk etmek lazım geleceğini yazmış idim. Dün grup ve ordu buna muvaffık cevap verdiler. Nokta ve menzil kumandanlıklarının ellerinde bu bize terk edilen zahireyi kurtarmak için iaşe anbarları keşadıyla zahire-i mezkûre derc ve tevziine müteallik tertibat-ı ifa ve me'murini mülkiyeye bu babda tebligat-ı kattiye icra ettim. Eğer başka maniler ve tecavüzler zühur etmez ise bu suretle me'murini ve jandarmayı ot yemekten ve açlıktan kurtarmak demektir. Muhtacın ile uyuşmak için de tertibat icra ediyorum. Esnaf-i tevcihat nezaret penahileri ile kariben onlara da tevziatta bulunacağım. ”²³

Birinci Dünya Savaşı sırasında durumu gittikçe kötüleşen memur, eşyalarını pazarda satmaya, hatta gizlice dilencilik yapmaya başlamıştır. Sivas Valisi'nin Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği tezkirede, memurların içinde bulunduğu durum şöyle ifade edilmiştir.

“ İaşe-i Umumiye'nin ihdasından şimdiye kadar bu raddede me'murine buğday ile arpa karışık olmak şartıyla nüfus başına sekiz kilo zahire-i iane verilmekte olup bunu me'murini değirmenlere göndererek un, buğday; fırınlara giderek ekmek yapmak suretiyle ancak yevmiye beher-i nüfusa iki yüz elli gram kadar ekmek tedarik etmekte olup İstanbul'dan gönderilen bir miktar şeker ile gaz ve kibritten maada hiçbir şey verilmemiştir. Sair mevad-ı gıdaiyenin hepsi memurini esnafından almak mecburiyetindedir. Bugünkü erzak fiyatını mübeyyen belediyeden masduk liste aynen takdim kılınmıştır. Vilayet-i müstahlasada bilhassa Trabzon'da bu derece gala-yi es'âr olmadığı bu raddede tevatiiren şayi olmadığından memurini mülkiye hükümet gönderdiği dahi vilayet-i müstahlasa memurları gibi cena-i mümatfeti hükümete alınmasını istirham etmekte ise de kanunen buna müsaade olmadığı cevaben bildirilmekte olmağla beraber memurini ailelerinin eşyalarına varıncaya kadar pazarda satmaları ve maa'l-esev bazılarının gizli gizli sâil etmeleri acizlerinin pek ziyade müteessir etmekte olmadığından keyfiyet-i arza ve çare-i izalesi neye müteveffık ise bu babdaki müsaade vermelerini istirhama ihtisar eylerim ol babda emrî ferman hazret-i minelemdir. ”²⁴

Tezkirede; Sivas'ta memurlara tahsis edilen zahirenin yetersiz olduğu, İstanbul'dan gönderilen gaz, şeker ve kibritten başka bir şey dağıtılmadığı; bu nedenle memurların eşyalarını pazarda satmak zorunda kaldığı ve bazılarının ise gizli gizli dilencilik yaptığı belirtilmiştir. Yine Diyarbakir Vilayeti'nden alınan telgraf üzerine sadarete yazılan tezkirede de memurların içinde bulunduğu durum, şu sözlerle ifade edilmiştir.

“Aylardan beri iaşe edilemeyen me'murini meyanında bazılarının sâil ederek perişan bir halde oldukları ve ot yemek mecburiyetiyle hasta oldukları mülhakata bildiriliyor. Merkezdeki me'murinde maişet hususunda pek havi bir halde bulunmuş olduğundan ve ekmeğin kıyyesi yüz tane somun kırk guruşa, eşya-ı saire fiyatları da aynı halde olan ve yüz guruşluk bir varaka-ı nakdiyenin kıymeti on altı guruşu bulmuş bir mahalde maaşla maaşla geçinme ihtimali olmadığından cihetle me'murini ekseriyetle pek ahlaki bozulmuş ve bazı jandarmalar köylünün başına bela kesilmiş ve muhafaza-i taht edenler de eşyasını satmak suretiyle bugüne kadar temin-i maaşet edebilmişlerdir. Bunlar da dahi artık daha ziyade tahmüllü sabır ve taakati kalmamış. Daha bir ay müddetten memurini iaşeden bir şey verilemeyeceği muhaberat-ı harbiyeden anlaşılmasına nazaran derd-i elim maaşet altında ezilmiş me'murini zahire verilinceye kadar bir defaya müstehak olmak üzere maaşlarının nisfi madeni para olarak itası suretiyle tahfif-i azamet ibtina-i

²² BOA, DH.ŞFR, D: 26, G: 87, (26/B/1336), 7 Mayıs 1918.

²³ BOA, DH.İUM.EK, D: 111, G: 92, (09/Za/1336), 16 Ağustos 1918.

²⁴ BOA, DH.İUM, D: 20, G: 10, (10/S/1336), 21 Mayıs 1918.

müsaade ve yahut merkezce su'r-u münasib ile ekdarlarına bir çare-i mesail buyrulmasını istirham eder. Ve devairedeki me'murin birer ikişer çekilmekte olup mühlasa talep zuhur etmediğinden temşit-i umurda müşkilata maruz kaldığını hatta Mektubi Kalemi'nde tamamen muharebeye çalışıldığını ve vesair memurlukta birer birer çekilmekte ve mahal-i ahire-i tahvil eylemekte tekrarlanmakta bulduklarını ilaveten arz eylerim. Diyarbekir Valisi Şevket.²⁵

Diyarbekir Valisi Şevket Bey sadarete yazdığı tezkirede; memurların aylardır maaşlarını alamadıkları, bazı memurların dilencilik yaptıkları, memurların perişan bir halde olduklarını ve ot yemekten hasta olduklarını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Vali Bey, memurların fiyatların artmasından dolayı geçinebilmek için eşyalarını satmak zorunda kaldıklarını hatta bazılarının (jandarmaların) köylüye musallat olduğunu belirtmiştir. Tezkirede dikkat çeken bir başka husus ise devlet dairelerindeki memur sayısının gittikçe azalmasıdır. Sabah Gazetesi'nde bulunan bir yazıda da memurların içinde bulunduğu durum şu cümlelerle dile getirilmiştir;

“ .....Memurin hayatında en mühim mesele ihtiyacat-ı zaruriye, yani ihtiyacat-i maişeti meselesidir. Maişet bugün her ferd gibi memurları da cidden düşündürüyor. Fakat başkalarının açık duran yollarına nazaran memura her yol her çare kapalı bulunuyor. İaşe-i umumiye bahsinde ilk fasıl ve ilk dikkat ve itina memurin kısmına aid olmalı. Bunun için hususi müstakil bir teşkilat vücuda getirilmeli, hatta bir parça, fedakârlık yapılmalıdır. Bugün memurun iktarı münhasıran terfi meselesi demek olmasa bile bu suret-i münasebette hal olunduktan sonra vehamet kemalen ber taraf olur.... ”²⁶

Gazetenin “Memurların Maaşı” başlığı altında yazdığı yazıda; memurun en büyük sorunun geçim sıkıntısı olduğu, memurların meslekleri dışında başka bir iş yapamamalarından dolayı memurların daha da zor durumda kaldıkları belirtilmiştir.

Bununla birlikte Birinci Dünya Savaşı devam ederken bazı memurlar geçimlerini sağlayabilmek için yasak olmasına rağmen ticaretle uğraşmaya başlamıştır. Ekim 1917'de yürürlüğe giren “Memurinin ticaret ile iştigalden memnuniyeti hakkındaki kararname” ile memurlar ticaretle uğraşmaktan men edilmiştir.²⁷ Memurların bir kısmı, savaş sırasında sadece ticaretle uğraşmamış bunun yanında karaborsacılığa bulaşmıştır. Söz konusu durum Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'nin “Memurların Ticarettten Men-i ” başlıklı makalesinde şu satırlarla yer bulmuştur;

“ ..... Muharebenin ihdas etmiş olduğu ağır şartlardan bazıları istifade etmeğe koyuldular. Bu vedia bazıları milletin ahlak-ı his ve duygularını rencide edecek derecelere vardılar. Bu gibiler umumi sıkıntı ve ihtiyaçlarından istifade ederek az bir müddet zarfında vasi servetler temin edildikten başka sanki o umumi sıkıntı o ihtiyaçlar ile istihaz eder gibi hareketleri irtikab etmekten tevki etmelidir. Bu hususa ait pek çok çirkin manzaralara tesadüf olundu. Eğer bu gibi zahmetsiz ve sarf ahalinin ihtiyacını sui-istimal ederek azami servetler kazanmak ve onlar hiç olmazsa tezkiye ve tebrie kabilinden olarak servetlerinin bir kısmına o ahalinin alam ve ızdırabını teskin eylemek için sarf etmiş olsaydılar, irtikab ettikleri hareket herkesin gözüne o kadar çarpmazdı. Hâlbuki bunlar böyle yapmaktan başka sanki ahalinin fakir ve ihtiyacı, sıkıntı ve zarureti ile istihza ederek nümayişkarane bir takım darat ve debdebeler ihzar etmekte kusur etmiyorlardı. Bu hal biltabii herkesin muhakkak hiddet ve infialini mucib oluyordu. Maatteessüf bu gibi umumi infiale mucib olanlar arasında bazı memurlar da bulunuyordu. Gerek taşrada ve gerek payitahta bu gibi memurlar hakkında birçok hikayeler, dedikodular arasında bir takım uydurmalar, mefratane iftiralarda vardı. Fakat bütün bunlar ile beraber bu rivayetlerde bir şem-i hakikat de olduğu inkâr edilemez. Hiç şüphe yoktur ki memurlarımızın kısm-ı azami, her nevi şan ve şüpheden muraddırlar. Böyle olmasaydı devletin makinası bile işleyemezdi. Mevkilerinden istifade ederek gerek kendilerine ve gerek akraba ve ahbablarına büyük servetler temin ettiren memurların adedi teşkir olunur ki pek mahduddur. Bu gibi memurların mevcudiyetine tahmil ve sabır olunamazdı. Memuriyet bir vedia, bir emanettir. Bunu sui-istimal edenler, bu amilleri ile bile ona layık ve müstahak olmadıklarını isbat ediyorlar. Binanen aleyh o emanetin onların ellerinde kalmasına kattiyen tahammül olunamaz. Bu gibi memurlara tahammül eden hükümet de kendini fena bir mevkide buldurmuş olur. Zira mevkilerinden istifade ederek halkın zararına olarak servet temin eden memurlar hakkında aşağıdan tabiatı ile yükselen şikâyet ve idame-i memnuniyet, hükümeti de şanlı olacak bir dereceye varabilir. Halkın nazarında memurlar ve hükümet daima birdir. Avam hiçbir zaman bir memur ile onun fevkinde bulunan bir amiri yek diğerinden ayıramaz. Memurun yaptığından amirini mesul tutar. Avamın bu nazariyesi esasan tamamen hali değildir. Binaenaleyh amir

²⁵ BOA, DH.İ.UM , D: 20,G: 10, (21/N/1336), 30 Haziran 1918.

²⁶ “ Memurların Maaşı”, Sabah Gazetesi, 5 Şubat 1918, s. 1.

²⁷ Söz konusu yasağa uymayan memur bir daha devlette çalışmamak üzere memuriyetten uzaklaştırılacak ve yaptıkları ticari işlerin derecesine göre beş liradan bin liraya kadar para cezasına çarptırılacaktı. Bkz. Toprak, Türkiye de Milli İktisat 1908-1918, 542.

kendi nefsi hakkında ne kadar bir mürakabe vazifesi ile mükelleftir. Bazı memurların servet ve sâ mân hırsı ticarete atılarak mevkilerinin temin ettiği istisnai vaziyetten istifade edebilmeleri hakikaten mücib te'esüf bir hadise idi. Ahali bu gibi gayr-i makbul hareketleri müşahide ederek bunların tahmil olunduğu zan ediyordu, dedikodular mucib oluyordu gibi dedikodulara nihayet vermek elzemdi. İşte bu lüzum üzerinedir ki hükümetimiz bu yeni kanunu neşr ediyor. Bundan dolayı tebrik eylemek vazifedir. Şimdi mesele bu kanunu tatbik etmekten ibarettir. Bizde kanunların hilafına olarak zahiren kanuni bir şekilde hareket etmek imkânı pek mebzuldür. Filhakika yeni kanun, bila -vasıta ticaretle meşgul olan memurların kafesini cezaen caydırıyor. Kanun bununla memurları şahsen değil aynı zamanda başkaları vasıtasıyla ticaret icra etmekten men etmiş oluyor. Fakat memur namına ticaret edip etmediğini ispat eylemek pek müşküldür. Asıl mesele bir memurun tüccarla olan alakasında mevkiini sui-istimal edip etmemesinden ibarettir.... ”²⁸

Makalede yazar, bir kısım insanların savaş ortamından yararlanmaya çalıştıklarını ve bu insanlar arasında bazı memurların da olduğunu belirtmiştir. Yazar, ayrıca memurların ticaretten men edilmesinin memnuniyet ile karşılandığını ifade ederek, çıkarılan kanun neticesinde memurların karaborsacılık yapmalarının önüne geçileceğine ancak bu konuda dikkatli olunması gerektiğini vurgulamıştır.

Bunların yanı sıra memurların ticaretten men edilmeye başlaması ve karaborsacılık yapan memurların ceza alması, boş kalan devlet dairelerinin daha da boşalmasına neden olmuştur. Yine dönemin gazetelerinden olan Sabah Gazetesi'nde de söz konusu memur eksiliğine temas edilmiştir. Gazetede yer alan makalede;

“ .....Hayat-ı umumiye öyle bir şekle girdi, maişet öyle müşkil şeraitin zebuni oldu ki bundan sonra sırf meslek aşkıyla, sırf zevk-i hülya ile fairesiz veya az kârlı işler arkasında senelerini geçirmeğe katlanacak. Binaenaleyh bir masa başında eski bir ananenin esaretini çekecek insanlara pek az tesadüf edebiliriz. Harbden sonra yapılacak iş o kadar çoktur ki, bu işleri yapmaya kabiliyetli kulların adedi o kadar az olacaktır ki arz ve talebin bu yeni vaziyetini memuriyet kadrolarında daima boşluk bırakacaktır. Memuriyet şerefli bir şeydir. Memleketlerde ancak daha karlı mesleklere yönelildiği için memurluk mesleği rağbetinden hayli düşeceği görülmüyor. Bu tahvil-i terakkiye, servete, tezyid-i istihsalata doğru mühim bir hatve olduğu için şayan-ı temindir. Bizde de aynı tekâmülün vaki bulmakta olduğunu, para kazanmak ve nail-i refah olmak arzularıyla halkımızın serbest meslekler arkasında koştuklarını görmek mümkün oluyor. Memuriyet mesleğini kurtarmak için en münasib çareleri bulmak gerekiyor memurun kadrolarındaki boşluklar harbden sonra kısmen doldurulabilecek olsa bile birçok kimseler ya daha serbest mesleklere girmek arzusuyla, yahud ihtiyacata kâfi gelmeyen memuriyete bedel daha karlı işlerde para kazanmak hevesiyle, kısacası halkı memuriyetten tevhişe saik olacak bir vesile ile devlet hayatına girmek isteyeceklerdir. İlk olarak akla gelen tedbir maaşları artırmak ise de bunu eli nihaye tevsi etmek kabil olmadığı gibi maaşatın had-ı azimesi bile -bilhassa küçük memuriyetler için- ihtiyacat-ı umumiye sahasında şayan-ı dikkat bir teselli yapamaz. Kadrosu en çok azalan ve daha sonrada azalması çok muhtemel olan sınıf ufak memurlardır. Büyük memurlar gerek mevkilerine irtibattan, gerek mesleğe esaslı tevdi nefis etmiş olmakdan mütevellid bir zaruretle vaziyetlerini çar naçar muhafaza edeceklerdir.”.....²⁹

Söz konusu makalede; Osmanlı ülkesinde savaş ortamından dolayı geçinmenin oldukça zor olduğu, memurların işlerini bırakmasından dolayı memur sayısının önemli bir oranda azaldığı dile getirilmiştir. Makalede ayrıca, savaş bittikten sonra da devam edecek memur açığının doldurulmasının oldukça zor olduğu, memuriyet mesleğinin eski itibarını kazanması için uygun çareler bulunması gerektiği belirtilmiştir.

Savaşın uzaması ile devlet dairelerinde gittikçe artan bir memur noksanlığı görülmeye başlanmıştır. Memurların bir kısmının bir taraftan silah altına alınması, diğer taraftan ise elde kalan memurlardan bazılarının memurluğu bırakmaya başlaması, devlet adamlarını düşük maaşla çalışmayı kabul edebilecek olan kadınlara yönlendirmiştir. Söz konusu durum Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'nin “Memur Meselesi” başlıklı yazısına şu sözlerle yansımıştır;

“ ..... Devair-i Hükümet'te icab ettiği kadar memur kalmamıştır. İşlerden pek çoğu geç görülmekte, yahud da iyi görülememektedir. Memleketin ahval ve şerait-i iktisadiyesi de pek büyük bir tertible maruz kaldığı için ileride maktu ve meknün bir icraatla iktifa edecek adam bulmak zor olacaktır. Binaenaleyh hükümet bu meseleyi şimdiden düşünmelidir. Refikimiz memur kahtalığına ne gibi çareler bulunabileceğini düşünüyor. Ve hükümet bütçenin pek sıkı bağlarıyla makid bulduğu cihetle istihdam edeceği memurlara fazla maaş veremeyeceği için bu çareyi kadın memur yetiştirmekte buluyor. İlan-ı harble beraber birçok memurların vazife-i vataniyelerini ifaya davet olunmaları üzerine bunların yerini doldurmak için devair esasen kadın

²⁸ Ağaoglu Ahmed, “Siyasiyat-Memurların Ticaretten Men-i”, Tercümân-ı Hakikat Gazetesi”, 9 Ekim 1917, s.1.

²⁹ “Kadınlar ve Memuriyet Mesleği” Sabah Gazetesi, 20 Mayıs 1918, s. 1.

memur istihdamı çaresine tavsil ettiler. İşlerinin kesret ve tenvi ve adamsızlık karşısında hayli tereddüdlere sonra kadınları masa başına davet lüzumunu his eden Posta ve Telgraf Nezareti'ni bu hayırlı teşebbüsünde Maliye Nezareti, Divan-ı Muhasebet ve daha bazı daireler takip etti. Haber aldığımız göre bu devair ru'sası hanımlarımızın tarz-ı mesaisinden ve derece-i faaliyetlerinden cidden memnundurlar. Ancak şurasını da bilmek lazımdır ki şimdiki memure hanımların devairde gördükleri iş bazı küçük hesabı, muntazam, mütekkabil bir takım kağıdlar tedkik ile kontrol muamelesini icra etmek ve yahud tebyiz kısmını temin eylemek gibi nisbeten husussata ihsar etmektedir. Zeka ve ferasetlerinden şüphe edilmecek olan genç hanımlarımızı refikimizin taleb ve temneni ettiği vechle daha etraflı, binaenaleyh daha çetin muaalâk mesail-i devlet ile iştigale alıştırmak pek güç olmasa bile nezlerine bu gibi işler reb'ni temin edecek kadar yüksekçe bir tahsil verdirebilecek olan aileleri bu istikbale alıştırmak, kendilerinde bir zihniyeti uyandırmak ancak uzun bir zamanın ihsar edebileceği bir inkılab-ı fikriye müteveffiktir. Bundan başka hanımlardan vuku bulacak istifadenin ekseriyya tahsillerinin hitamında hayat -ı zevcete davetlerine kadar geçecek kısa bir müddete maksur kalacağı da şüphesizdir. Binaenaleyh kadınlarımızın muavenetinden istifade göstermemekle beraber, memurlarımızı başka çarelerle, başka tedbirlerle muhafazaya çalışmalıyız. Vesait-i maişetin kesb ettiği terfi nisbetinde ücurat-ı muayyenin yükselememesi alem-i iktisadın kaydettiği en basit hadiseden biridir.... “³⁰

Gazetenin yazısında, devlet dairelerinde memur kıtlığı yaşandığı ve bu sebeple işlerin aksamaya başladığı belirtilmiştir. Bununla birlikte söz konusu noksanlığın kadın memurlar ile karşılanmaya başlandığı, kadınların birçok nezarete çalışmaya başladığı gibi memur ihtiyacının giderilmesinde de etkili olabileceği vurgulanmıştır.

Savaş nedeniyle devlet dairelerinde erkek memurların azalmasından dolayı onların yerine kadınların alınmasına karar verilmiştir. Söz konusu dönemde Maliye Nezareti'nden memur alımı için gazetelere ilanlar verilmiştir. Savaş devam ederken gazetelere verilen ilanlarla, kadınlar bir nevi vatan görevine de çağırılmakta idi. Birinci Dünya Savaşı sırasında gazeteye ilan veren ve bu kararı ilk uygulayan devlet kurumu da Maliye Nezareti olmuştur.³¹ Maliye Nezareti dışında Belediye Teşkilatı'nda da kadın memurlar çalıştırılmaya başlanmıştır.³² Kadınların memur olarak çalışmaya başlamaları Sabah Gazetesi'nin “Kadınlar ve Memuriyet Mesleği” başlıklı makalesinde şu cümlelerle yer bulmuştur;

“..... Binaenaleyh memurin kadrosunda en çok düşünülecek kısım ufak memurlardır. Bu sınıfa halen bile büyük bir rağbetsizlik görülüyor. İhtiyacımıza kâfi miktarda taleb bulunabilir ve bir taraftan kadınlarımız az malumat ile görülebilecek çok şerefli hizmetlere kayırlmış, diğer taraftan memuriyet kadrosundaki noksanlar çerh-i idarede arza vukua gelmeksizin ikmal edilmiş olur. Bunun için validelerinin çocuklarını şimdiden hazırlanmalarını beklemekte ihtiyaç yoktur. Devlet memurlarına rağbet edecek, şimdiki tahsisleriyle devlet işlerini(özellikle ufak sahalarda dolaşmak şartıyla) görebilecek pek çok kadın memurlar bulacağımızı kuvveyen ümid ediyoruz. Bankalarda mebyizlik, muhasebecilik gibi işleri pek güzel ifa eden kadınların kısm-ı azami mütevasıt bir tahsil görmüş takımındadır. Dairelerimizde bu dereceden hizmetleri kadınlara şimdiden tevdi edebilir ve bununla hiç de fena bir iş yapmış olamayız. Maliye Nezareti'nden bir müddetten beri vazifelerini pek iyi ifa eden kadın memurlarımız ne için nezaretlerde hizmet devlet kadrosuna girmesinler? Onlar cesaret gösterip kabul ettikten sonra biz neden tereddüt edelim?.... ”³³

Söz konusu makalede; küçük memurluklara istenilen talebin olmadığı, kamudaki memur noksanlığının kadınlar tarafından doldurulmasının beklendiği ve kadınların memuriyetinden duyulacak mutluluk dile getirilmiştir.

³⁰ “Siyasiyat-Memur Meselesi”, *Tercüman-ı Hakikat Gazetesi*, 24 Mayıs 1918, s. 1.

³¹Şefika Kurnaz, Cumhuriyet Öncesi Türk Kadını (1839-1923), Ankara: T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991. 96. Yunus Özger, 425. Dulum, “Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü ve Çalışma Hayatı (1839- 1918)”, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi 2006, 71. Maliye Nezareti'ne alınan ilk kadın memur Nimet (Günaydın) Hanım olmuştur. Telefon Anonim Şirketi'ne memur olarak alınan kadınların yaşadıkları zorlukların benzeri Maliye Nezareti'nin kadın memur alımı sürecinde de yaşanmıştır. Savaşın bitmesi ile kadın memurlar yerlerini geri dönen erkek memurlara bırakmak zorunda kalacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nimet Günaydın, “İlk Kadın Memurlar”, *Hayat Tarihi Mecmuası*, Mayıs, Yıl:3, C:1, S:4, İstanbul 1967.

³²Yasemin Tümer Erdem ve Halime Yiğit, *Bâcıyan-ı Rûmdan Günümüze Türk Kadının İktisadi Hayattaki Yeri*, İstanbul : İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2010, 117.

³³ “Kadınlar ve Memuriyet Mesleği”, *Sabah Gazetesi*, 20 Mayıs 1918, s. 1.

4. SONUÇ

28 Haziran 1914 tarihinde başlayan Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devleti, için bir yıkım niteliğinde olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu savaşa dâhil olması ile Osmanlı halkı hem cephelerde, hem de cephe gerisinde bir mücadele verilmiştir. Öyle ki savaşın sürdüğü yıllarda sadece askeri değil, toplumsal anlamda da bir yaşam savaşı meydana gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de yaşayan sivil halk savaştan azami derecede etkilenmiş, sosyo-ekonomik birçok zorluk ile karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin savaş nedeniyle gelirlerini orduya yönlendirmesi, savaş sürecinde sivil halkın yoksulluk ve açlık içinde kalmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte ziraatta yaşanan gerileme ve bunun sonucunda ortaya çıkan işe noksanlığı, halkı daha da zor durumda bırakmıştır. Savaş ortamından nemalanmak isteyen bazı kişilerin karaborsacılık yapmaya başlamaları ile fiyatların yükselmesi ise zaten alım gücü oldukça düşük olan halkı daha da zor duruma sürüklemiştir.

Birinci Dünya Savaşı, memurların da yoksullaşmasına, fakirleşmesine ve mülksüz kalmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin savaşı finanse edebilmek için memur aylıklarında kesintiye gitmesi bir taraftan memurun itibarını zedelerken, diğer taraftan memurun geçimini zorlaştırmıştır. Zira bazı memurlar; alım güçlerinin düşmesi sebebiyle geçimlerini sağlayabilmek için eşyalarını satmış, bazıları ise dilencilik yapmaya başlamıştır. Bunların yanı sıra memurların bir kısmı ticaretle uğraşmış, içlerinden bir kısmı da karaborsacılık yapmıştır. Hükümet, memurların ticaret ve karaborsacılık yapmalarını engellemek için kanun çıkarmış, ancak söz konusu kanun memur kadrolarının boşalmasına neden olmuştur. Bunlarla birlikte savaş sürecinde yaşanan memur noksanlığı hükümeti, düşük maaşla çalışmayı kabul edebilecek olan kadınlara yönlendirmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

DH.İ.UM.EK, (Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Ekleri) D: 42, G:28, D:111, G:92.

DH.İ.UM., (Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye) D:20, G:10, D:20, G:10.

DH.ŞFR, (Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi Evrakı) D:26,G:87.

Sürelî Yayınlar

Sabah Gazetesi

5 Şubat 1918.

20 Mayıs 1918.

İkdam Gazetesi

17 Ağustos 1917.

27 Eylül 1917.

12 Ekim 1917.

Tercüman-ı Hakikat Gazetesi

9 Ekim 1917.

24 Mayıs 1918.

Tetkik Eserler:

AFYONCU, E., *Sorularla Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2012.

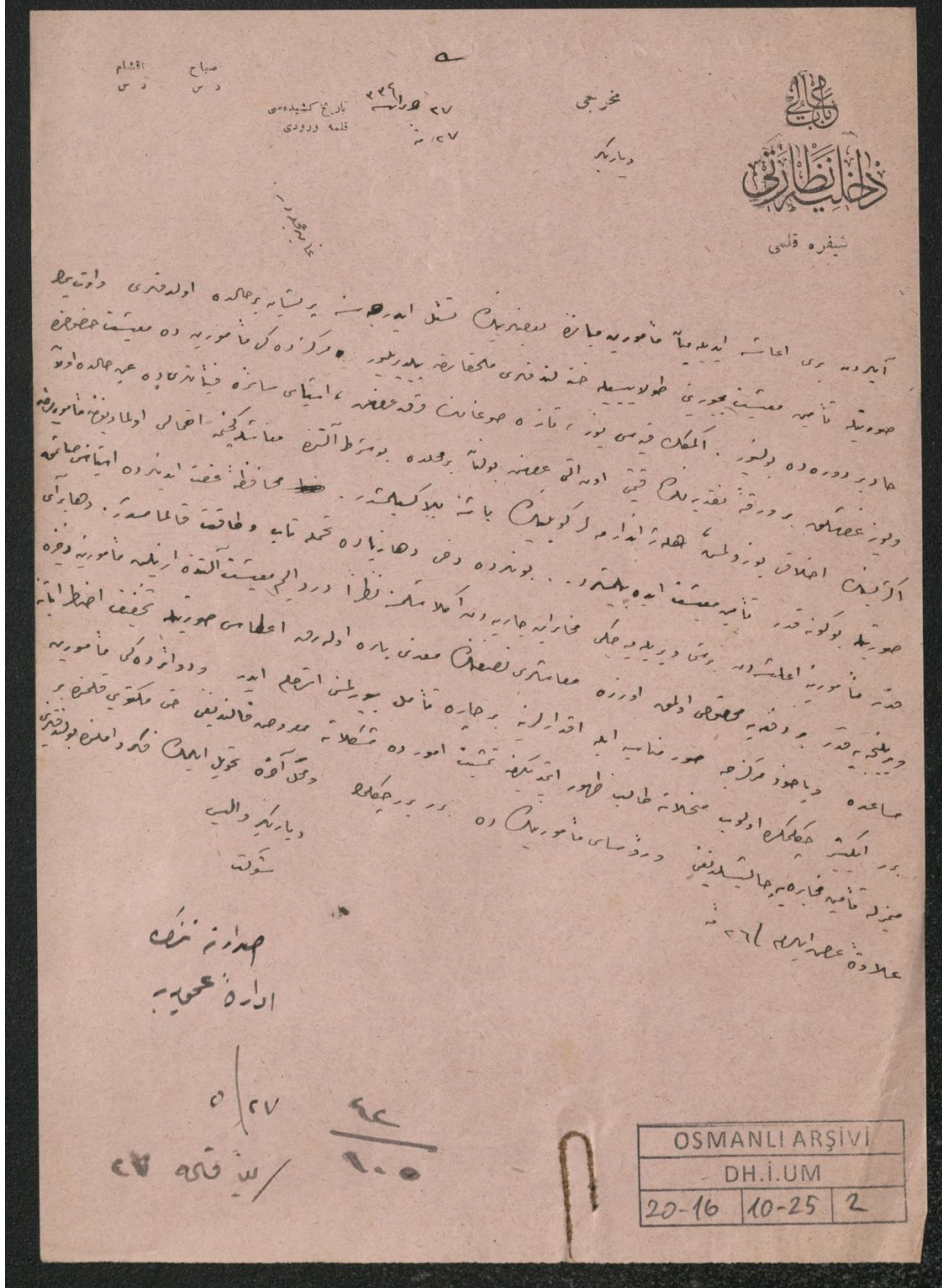
AKYILDIZ, A., *Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, İstanbul :Timaş Yayınları, 2018.

AKYILDIZ, A.“ *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

ASLAN S.ve YILMAZ, A., “Tanzimat Döneminde Osmanlı Bürokratik Yapı ve Düşüncesinin Değişimi”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimleri Dergisi* 2, sy.1.

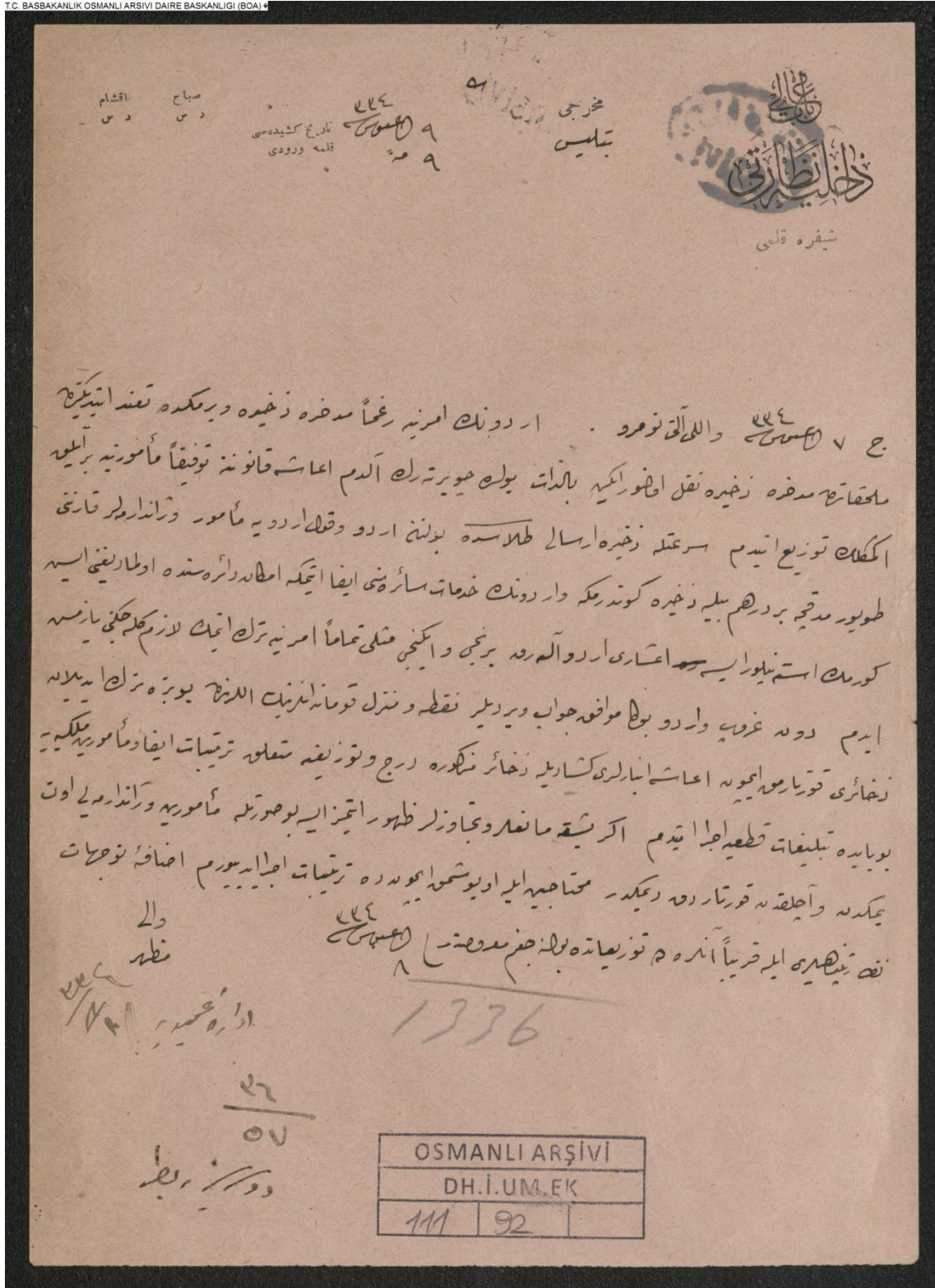
- ÇİÇEK, H.G., ve DİKMEN,S., “Osmanlı Devleti'nde Bütçenin ve Bütçe Hakkının Tarihsel Gelişimi”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi 1* , sy.2, (2015) :83-98.
- DULUM, S., “Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü ve Çalışma Hayatı (1839-1918)”, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2006.
- ELDEM, V., *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994,
- ERDEM, Y., ve YİĞİT, H., *Bâcıyan-ı Rûmdan Günümüze Türk Kadının İktisadi Hayattaki Yeri*, İstanbul : İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2010.
- ERDEMİR, L.,“ I. Dünya Harbi'nin İstanbul'da Sosyal Hayata Etkisi” , *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti*, Ed: Ali Arslan- Mustafa Selçuk İstanbul: Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015.
- GÖZCÜ, A.,“ I.Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin Gündelik Hayatından Kesitler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI/32 (2016- Bahar/Spring) ,
- GÜNAYDIN, N., İlk Kadın Memurlar” , *Hayat Tarihi Mecmuası*, Mayıs,:3, C:1, S:4, İstanbul 1967.
- HEPER, M.,“19. yy'da Osmanlı Bürokrasisi”,*Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.I, İstanbul : İletişim Yayınları, 1985.ss:245-259.
- İNALCIK, H. ve QUATRET D., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, (1600-1914)*, Cilt: 2, (Çev: A. Berktaş- S.Andıç- S. Alper), İstanbul: Eren Yayınları, 2004.
- İNALCIK,H., “Bürokrasi, Batılılaşma, Laikleşme”,*TBB Dergisi*, S:50, 2004.
- KARAL, E.Z., *Osmanlı Tarihi*, C.VI, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.
- BOROTAV, K., *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, Ankara: İmge Kitabevi, 2015.
- KURNAZ, Ş., *Cumhuriyet Öncesi Türk Kadını (1839-1923)*, Ankara: T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991.
- MAKAL, A., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çalışma İlişkileri : 1820-1920*, Ankara :İmge Kitabevi, 1997.
- MÜDERRİSOĞLU,A., *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1990.
- ÖZDEMİR ,H., *Osmanlı Devleti'nde Bürokrasi*, İstanbul:, Okumuş Adam Yayınları,2001.
- ÖZGER, Y.,“Osmanlı'da Kadınların Memuriyette İstihdamı Meselesi ve Sicill-i Ahvâlde Kayıtlı Memurelerin Resmi Hâl Tercümelere”,*History Studies*, Volume 4/1, 2012.
- SANDER,O., *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, Ankara: İmge Kitabevi, 2013.
- SAYDAM, A., “Memur- Maaş- Yolsuzluk İlişkisi ve Tanzimat Yönetimi”, *Toplumsal Tarih*, sy.34, Ekim 1996.
- SERTEL, Z. *Hatırladıklarım*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.
- TERZİ, M.A., *Türk Devlet Geleneği'nde Bürokrasi ve Memur*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları,2015.
- TEZCAN, C., “Tekâlif-i Harbiye ve Tekâlif-i Milliye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mali Politikaları”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005.
- TOPRAK, Z., *İttihat-Terakki ve Cihan Harbi*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2016.
- TOPRAK, Z., *Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)*, İstanbul: Doğan Kitap,2012.
- YILDIRIM, M.A., “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Beşinci Düşmanı: Çekirgeler”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Vol. 3 (4), 2014.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

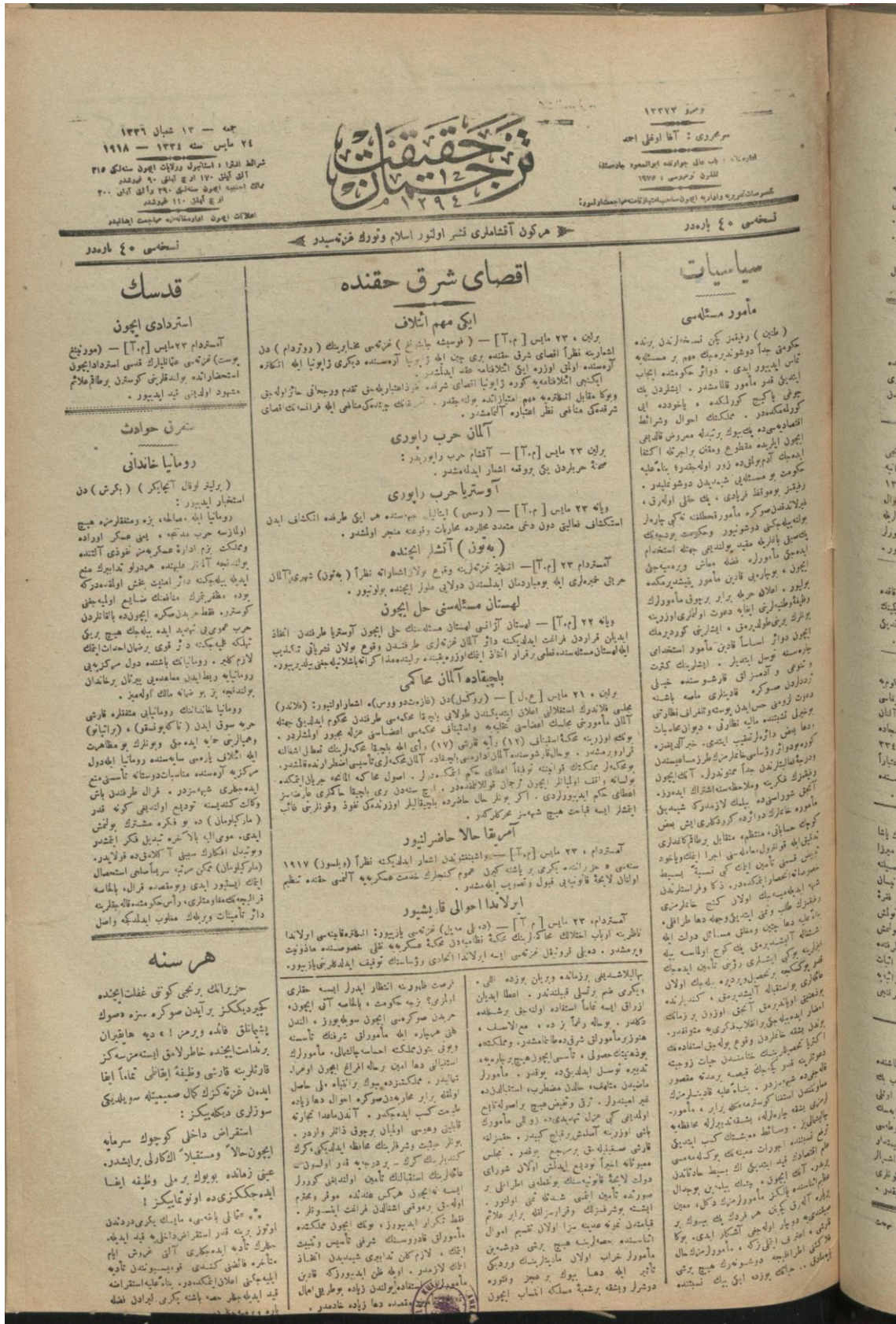
DH.İ.UM.00020.16.00010.25.002

Ek 1 : Diyarbakir Valisi Şevket Bey'in sadarete yazdığı tezkire.

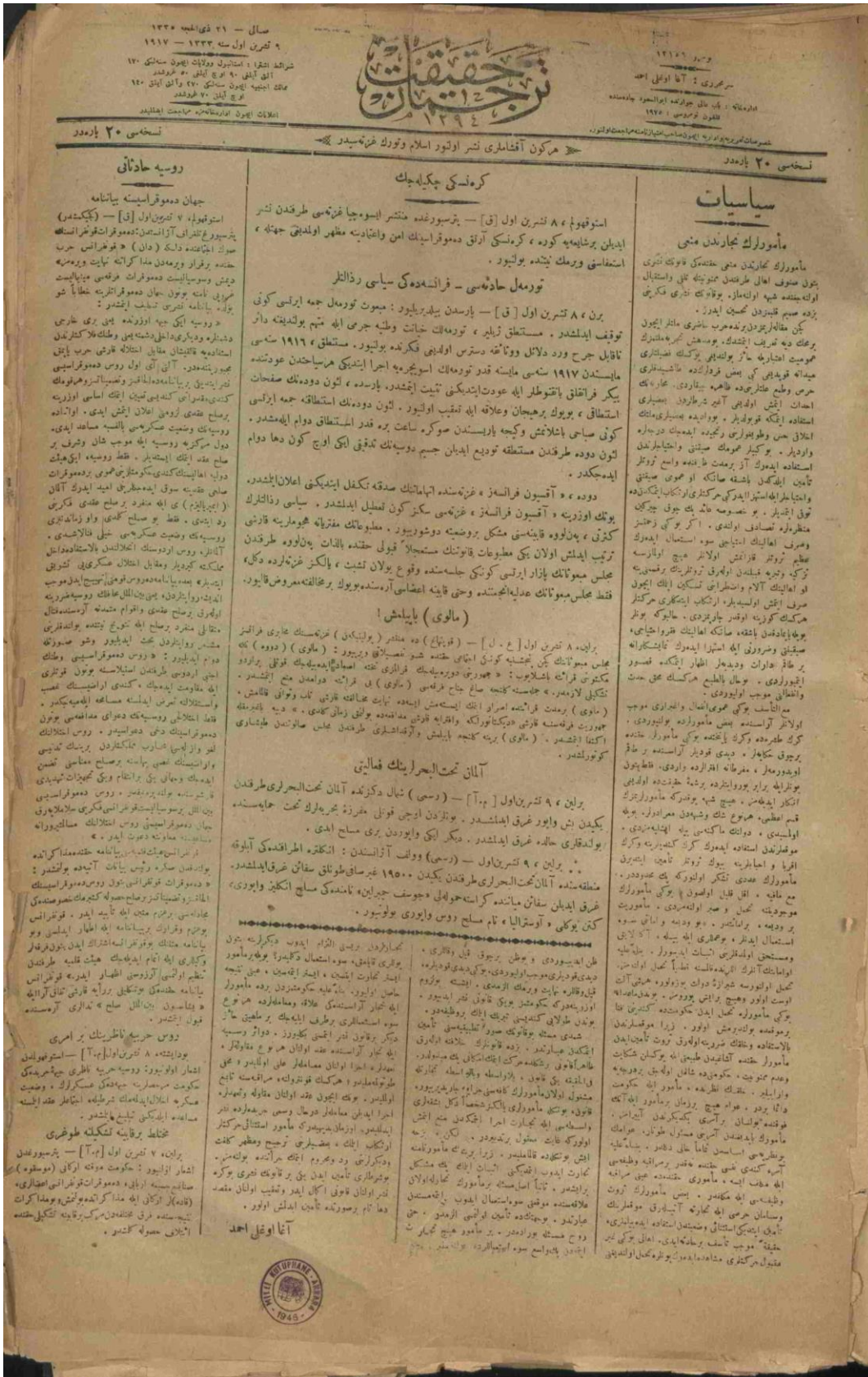

DH.İ.UM.EK.00111.00092.001

Ek 2: Bitlis Vilayeti'nde bulunan memur ve jandarmayı aklıktan kurtarmak için alınan tedbirler

Ek 3: 24 Mayıs 1918 Tarihli Tercüman-ı Hakikat Gazetesi Örneği.

Ek 4: 9 Ekim 1917 Tarihli Tercüman-ı Hakikat Gazetesi Örneği.

Ek 5: 28 Eylül 1917 Tarihli İkdam Gazetesi Örneği

مکتب ملکہ مکاتیب احیاء
 جیلدار شرف اندی حضرت تریک ریختی
 اہل کتب مکاتیب احیاء ساریہ لایہ میں بیان کیا گیا ہے۔ اہل کتب ملکہ مکاتیب احیاء میں بیان کیا گیا ہے۔ اہل کتب ملکہ مکاتیب احیاء میں بیان کیا گیا ہے۔

صلح مذاکرانی حقدہ ایضاحات
 خارجہ لظ وکل بلک اذینتک جلس میوان خارجہ ایختہدہ
 وقع بلان ایختہدہ

ایضاح حقدہ ایضاحات
 صلح مذاکرانی حقدہ ایضاحات
 صلح مذاکرانی حقدہ ایضاحات

توجکینک بیاناتی
 روسیہ ہر حالہ صلح حقدہ عبور اولہجندہ
 روسیہ ہر حالہ صلح حقدہ عبور اولہجندہ

توجکینک بیاناتی
 روسیہ ہر حالہ صلح حقدہ عبور اولہجندہ

ما مورک معاشی
 مجلس میوان موازنہ بلہ ایختہدہ
 مجلس میوان موازنہ بلہ ایختہدہ

ما مورک معاشی
 مجلس میوان موازنہ بلہ ایختہدہ

داخلی شون
 سٹیون اول
 سٹیون اول

داخلی شون
 سٹیون اول

داخلی شون
 سٹیون اول

Ek 6: 5 Şubat 1918 Tarihli Sabah Gazetesi Örneği